

CENTRUM BADANIA OPINII SPOŁECZNEJ

SEKRETARIAT 629 - 35 - 69, 628 - 37 - 04

ZESPÓŁ REALIZACJI

BADAŃ

INTERNET:

621 - 07 - 57, 628 - 90 - 17

<http://www.cbos.pl>

UL. ŻURAWIA 4A, SKR. PT.24

00 - 503 W A R S Z A W A

TELEFAX 629 - 40 - 89

E-mail: sekretariat@cbos.pl

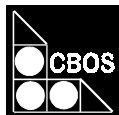
BS/39/99

RELIGIJNOŚĆ POLAKÓW W III RP

KOMUNIKAT Z BADAŃ

WARSZAWA, MARZEC '99

PRZEDRUK MATERIAŁÓW CBOS W CAŁOŚCI LUB W CZĘŚCI ORAZ WYKORZYSTANIE DANYCH EMPIRYCZNYCH
JEST DOZWOLONE WYŁĄCZNIE Z PODANIEM ŹRÓDŁA

SPIS TREŚCI

AUTODEKLARACJE DOTYCZĄCE INTENSYWNOŚCI WIARY I PRAKTYK RELIGIJNYCH W LATACH '86 - '99	2
SOCJODEMOGRAFICZNE UWARUNKOWANIA RELIGIJNOŚCI	9
UCZESTNICTWO W PRAKTYKACH RELIGIJNYCH A ZAANGAŻOWANIE OBYWATELSKIE	14
TERYTORIALNE ZRÓŻNICOWANIE UCZESTNICTWA W PRAKTYKACH RELIGIJNYCH	18
ZAKOŃCZENIE	24

Dane pochodzą z czterech sondaży „Aktualne problemy i wydarzenia” (101-104), zrealizowanych w dniach: 15-20 października '98, 5-9 listopada '98, 3-8 grudnia '98 i 6-12 stycznia '99 każdorazowo na reprezentatywnej losowo-adresowej próbie dorosłych mieszkańców Polski. Łącznie zbadano 4437 osób. Jedynie analiza związków między praktykami religijnymi a zaangażowaniem obywatelskim oparta jest w większości na danych uzyskanych z pojedynczych sondaży.

Religijność jest zjawiskiem wielowymiarowym; w opracowaniu tym skupiliśmy się tylko na jednym z jej przejawów, tzn. autodeklaracjach dotyczących intensywności wiary oraz uczestnictwa w praktykach religijnych, takich jak: msze, nabożeństwa lub spotkania religijne. Z konieczności pomijamy różne zjawiska dotykające istoty religijności, m.in. doświadczenia religijne, wiedzę i przekonania w tej dziedzinie, problemy moralne, przestrzeganie praktyk czy przynależność do instytucji i wspólnot religijnych¹.

Przemiany tak rozumianej religijności Polaków przedstawiamy w stosunkowo długiej perspektywie czasowej - od drugiej połowy lat osiemdziesiątych, poprzez lata przełomu, po dzień dzisiejszy. Ukazujemy także jej socjodemograficzne uwarunkowania oraz związki z postawami obywatelskimi w ostatnim dziesięcioleciu, a także aktualne zróżnicowania regionalne, z uwzględnieniem nowego podziału administracyjnego kraju.

Ponieważ liczebność próby stosowanej w comiesięcznych sondażach ogólnopolskich uniemożliwia dokładną analizę zróżnicowań terytorialnych, dokonaliśmy zagregowania danych z badań przeprowadzonych w ciągu ostatnich czterech miesięcy. Tak więc znaczna część przedstawionych tutaj wyników - szczególnie dotyczących socjodemograficznych oraz regionalnych uwarunkowań religijności - to średnie dla okresu od października '98 do momentu wejścia w życie reformy administracyjnej kraju, tj. do stycznia '99².

¹ Pełna lista wskaźników religijności zob. W. Piwowski „Socjologia religii” RWKUL, Lublin '96, s. 65.

Opracowanie niektórych zagadnień dotyczących religijności można znaleźć m.in. w następujących komunikatach CBOS: „Wielkopostne i wielkanocne tradycje Polaków”, kwiecień '98; „Polska Wigilia A.D. 1998”, grudzień '98; „Polacy o pielgrzymce Jana Pawła II do ojczyzny”, lipiec '97; „Wiara Polaków”, maj '97.

² Dane pochodzą z czterech sondaży „Aktualne problemy i wydarzenia” (101-104), zrealizowanych w dniach: 15-20 października '98, 5-9 listopada '98, 3-8 grudnia '98 i 6-12 stycznia '99 każdorazowo na reprezentatywnej losowo-adresowej próbie dorosłych mieszkańców Polski. Łącznie zbadano 4437 osób. Jedynie analiza związków między praktykami religijnymi a zaangażowaniem obywatelskim oparta jest w większości na danych uzyskanych z pojedynczych sondaży.

**AUTODEKLARACJE DOTYCZĄCE INTENSYWNOŚCI WIARY I PRAKTYK RELIGIJNYCH
W LATACH '86 -'99**

Z wieloletnich pomiarów prowadzonych przez CBOS wynika, że autoidentyfikacje dotyczące religijności Polaków utrzymują się zasadniczo na zbliżonym poziomie od marca '86 po dzień dzisiejszy. Odnotowane w tym okresie wahania rozkładów autodeklaracji należy przypisać głównie zmianom wprowadzanym we wskaźnikach oraz błędom losowym³.

Od marca '86 do lutego '92 w naszych badaniach zadawaliśmy respondentom jedno pytanie autoidentyfikacyjne traktujące łącznie wiarę i praktyki religijne. Nie jest ono wprost porównywalne ze wskaźnikami stosowanymi później, które oddzielnie ujmują wiarę i praktyki, jednakże odpowiednie przetworzenie tych wskaźników, przez skorelowanie autodeklaracji dotyczących wiary oraz praktyk, umożliwia porównanie stanu religijności w latach '86 -'99.

Znaczna stabilność zjawiska religijności badanego na podstawie autodeklaracji nie wyklucza okresowych jego wahań. Wydaje się, że właśnie z taką sytuacją mamy obecnie do czynienia. W badanym przez nas okresie (od października '98 do stycznia '99) obserwujemy bowiem symptomy powolnego obniżania się częstości praktyk religijnych - niemal z miesiąca na miesiąc nieco ubywa osób praktykujących raz w tygodniu, nieznacznie przybywa zaś tych, którzy chodzą do kościoła sporadycznie, kilka razy w roku. Ważne, że nie zmieniał się w tym czasie zarówno odsetek najbardziej zaangażowanych w praktyki religijne, jak i w ogóle nie biorących w nich udziału. Stabilne pozostały także deklaracje dotyczące własnej wiary religijnej⁴.

³ Informacja na temat zmian wprowadzanych w pytaniach wskaźnikowych oraz ich rozkłady przytoczone są w aneksie. Zob. też komunikat CBOS „Religijność Polaków: 1984-1994”, czerwiec '94.

⁴ W celu sprawdzenia opisanego trendu przeanalizowaliśmy również dane z lutowego pomiaru religijności. Wynika z nich, że autoidentyfikacje dotyczące wiary utrzymują się na niezmiennym poziomie, natomiast deklaracje dotyczące praktyk zasadniczo potwierdzają opisaną wcześniej tendencję. W dalszym ciągu bowiem niższy niż w poprzednich miesiącach jest odsetek praktykujących raz w tygodniu, nieco przybyło natomiast

Tabela 1

Terminy badań	Czy bierze Pan(i) udział w praktykach religijnych, takich jak: msze, nabożeństwa lub spotkania religijne?					Liczebność
	Zazwyczaj kilka razy w tygodniu	Raz w tygodniu	Przeciętnie jeden lub dwa razy w miesiącu	Kilka razy w roku	W ogóle w nich nie uczestniczy	
	w procentach					
X '98	6	55	13	17	8	1094
XI '98	6	53	16	18	8	1114
XII '98	5	52	16	18	9	1066
I '99	6	48	15	23	8	1143
X '98 - I '99	6	52	15	19	8	4424

Tabela 2

Terminy badań	Niezależnie od udziału w praktykach religijnych, czy uważa Pan(i) siebie za osobę:				Liczebność
	głęboko wierzącą	wierzącą	raczej niewierzącą	całkowicie niewierzącą	
	w procentach				
X '98	11	85	3	1	1094
XI '98	12	84	2	2	1114
XII '98	10	86	2	1	1086
I '99	10	86	3	1	1143
X '98 - I '99	11	85	3	1	4424

Przypomnijmy, że obecny stan religijności opisujemy na podstawie zagregowanych danych z badań przeprowadzonych w okresie od października '98 do stycznia '99. Wynika z nich, że **poziom deklarowanej wiary Polaków** jest bardzo wysoki i stosunkowo mało zróżnicowany. Niezależnie od tego, jak często badani uczestniczą w praktykach religijnych,

osób praktykujących nieregularnie. Przyszłe badania rozstrzygną, czy jest to trwała tendencja czy tylko okresowe wahania autodeklaracji respondentów.

prawie wszyscy uznają siebie za osoby wierzące, w tym mniej więcej jedna dziesiąta - za głęboko wierzące. Nawet wśród osób w ogóle niepraktykujących ponad dwie trzecie deklaruje wiarę, reszta zaś określa siebie jako osoby niewierzące (w tym 19% to „raczej niewierzący” i 13% - „całkowicie niewierzący”). Różnice w poziomie wiary odnotowujemy więc jedynie między osobami uczestniczącymi w praktykach religijnych a tymi, które w ogóle nie biorą w nich udziału.

Tabela 3

Autodeklaracje dotyczące uczestnictwa w praktykach religijnych	Autodeklaracje dotyczące wiary*	
	wierzący	niewierzący
	w procentach	
Systematycznie praktykujący (co najmniej raz w tygodniu)	99,6	0,4
Nieregularnie praktykujący (jeden-dwa razy w miesiącu)	99	1
Sporadycznie praktykujący (kilka razy w roku)	96	4
W ogóle nie uczestniczący w praktykach religijnych	68	32
Ogółem	96	4

* Kategorie wiary religijnej utworzyliśmy przez połączenie odpowiedzi „głęboko wierzący” i „wierzący” oraz „raczej niewierzący” i „całkowicie niewierzący”.

Niższy i bardziej zróżnicowany jest **poziom praktyk religijnych**. W naszym społeczeństwie największą grupę stanowią osoby systematycznie praktykujące co najmniej raz w tygodniu (58%), ponad jedna trzecia praktykuje nieregularnie - jeden lub dwa razy w miesiącu (15%) lub sporadycznie - kilka razy w roku (19%). Nieuczestniczenie w praktykach, a więc brak więzi z Kościołem, deklaruje 8% Polaków. Niemal identycznie kształtuje się poziom praktyk wśród ludzi wierzących, którzy stanowią zdecydowaną większość społeczeństwa. Natomiast wśród niewierzących, będących w mniejszości, ponad dwie trzecie konsekwentnie w ogóle nie praktykuje, jedna piąta czyni to sporadycznie, „od wielkiego święta”, a jedna dziesiąta przyznaje się do systematycznych (6%) lub nieregularnych (4%) związków z Kościołem.

Tabela 4

Autodeklaracje dotyczące wiary*	Autodeklaracje dotyczące uczestnictwa w praktykach religijnych			
	systematycznie praktykujący (co najmniej raz w tygodniu)	nieregularnie praktykujący (jeden-dwa razy w miesiącu)	sporadycznie praktykujący (kilka razy w roku)	w ogóle nie uczestniczący w praktykach religijnych
	w procentach			
Wierzący	60	15	19	6
Niewierzący	6	4	21	69
Ogółem	58	15	19	8

* Kategorie wiary religijnej utworzyliśmy przez połączenie odpowiedzi „głęboko wierzący” i „wierzący” oraz „raczej niewierzący” i „całkowicie niewierzący”.

Pełniejszy obraz religijności Polaków uzyskamy uwzględniając jednocześnie ich przywiązanie do praktyk religijnych oraz intensywność wiary. Oba omawiane wskaźniki religijności są ze sobą wyraźnie powiązane ($r = 0,34$), równie silnie w przypadku kobiet ($r=0,32$), jak i mężczyzn ($r=0,34$)⁵. Jeśli więc przyjmujemy deklaracje respondentów za odpowiadające rzeczywistości, możemy uznać, że **uczestnictwo Polaków w praktykach religijnych, ich więź ze wspólnotą Kościoła nie wynika jedynie z tradycji, z przywiązania do „wiary ojców”, ale także z ich osobistej wiary.**

Tabela 5

Autodeklaracje dotyczące wiary oraz częstości praktyk religijnych	Ogółem	Kobiety	Mężczyźni
	w procentach		
Wierzący i systematycznie praktykujący (przynajmniej raz w tygodniu)	58	63	51
Wierzący i nieregularnie praktykujący (jeden-dwa razy w miesiącu)	15	14	15
Wierzący i sporadycznie praktykujący (kilka razy w roku)	18	15	21
Wierzący i w ogóle nie uczestniczący w praktykach religijnych	5	5	7
Niewierzący i systematycznie praktykujący (przynajmniej raz w tygodniu)	0,2	0,2	0,3
Niewierzący i nieregularnie praktykujący (jeden-dwa razy w miesiącu)	0,1	0,1	0,2
Niewierzący i sporadycznie praktykujący (kilka razy w roku)	1	1	1
Niewierzący i w ogóle nie uczestniczący w praktykach religijnych	3	2	4
Liczebność	4424	2329	2095

⁵ Oba wskaźniki religijności mierzone były za pomocą skal porządkowych.

Ponad połowa polskiego społeczeństwa (58%) to osoby wierzące i systematycznie uczestniczące w praktykach religijnych przynajmniej raz w tygodniu. Ponad jedna siódma Polaków deklaruje wiarę, ale praktykuje nieregularnie - jeden lub dwa razy w miesiącu. Prawie jedną piątą stanowią ci, którzy zaliczają siebie do wierzących, jednak w życiu Kościoła uczestniczą jedynie kilka razy w roku, „od wielkiego święta”. Najmniej jest w Polsce osób wierzących, ale w ogóle niepraktykujących (5%)⁶ oraz tych, które konsekwentnie określają się jako niewierzące a zarazem niepraktykujące (3%) lub praktykujące jedynie kilka razy w roku (1%).

Opisany obraz religijności - zrekonstruowany na podstawie autodeklaracji - wydaje się typowy dla polskiego społeczeństwa ostatniej dekady. Na rzecz tej hipotezy przemawiają dwa rodzaje danych. Pierwszy - to stosunkowo stabilne autodeklaracje dotyczące oddzielnie wiary oraz praktyk odnotowane w okresie od marca '92 do chwili obecnej, których wahania należy przypisać zmianom wprowadzanym we wskaźnikach (p. aneks tab. 2-7). Drugi - to autodeklaracje wcześniejsze, z lat '86 -'92 (p. aneks tab. 1), które okazują się w dużym stopniu zbieżne z aktualnymi, mimo odmienności stosowanego wskaźnika. Przypomnijmy, że w okresie od marca '86 do lutego '92 zadawaliśmy respondentom jedno pytanie traktujące łącznie wiarę i praktyki religijne. Kategorie odpowiedzi z tych lat wydają się jednak zbliżone pod względem semantycznym do kategorii uzyskanych ze skorelowania autodeklaracji dotyczących wiary i praktyk. Z pewną ostrożnością możemy więc porównać poziom religijności Polaków w latach przełomu i obecnie.

⁶ Są wśród nich zapewne wyznawcy innych religii, osoby stare i chore, które nie mogą chodzić do kościoła, a także te, które nie akceptują Kościoła.

Tabela 6

Jak określił(a)by Pan(i) swój stosunek do wiary i praktyk religijnych?					
Data badania	Wierzący i praktykujący regularnie	Wierzący i praktykujący nieregularnie	Wierzący, ale niepraktykujący	Niewierzący, ale chodzi do kościoła	Niewierzący i niepraktykujący
	w procentach				
I '89	50	32	12	1	6
III '89	49	31	12	1	7
IV '89	52	32	10	1	5
V '89	49	33	12	1	5
VI '89	49	34	11	1	5
VII '89	50	32	12	1	5
IX '89	54	31	9	1	4
XI '89	54	32	9	1	4
II '90	52	31	12	1	3
IX '90	59	30	9	0	2
X '90	58	30	9	1	1
XI '90	57	31	10	1	2
XII '90	61	27	9	1	2
I '91	66	25	7	0	1
II '91	61	28	9	0	1
IV '91	62	27	7	1	3
V '91	57	34	8	0	2
VI '91	59	27	11	1	2
VII '91	63	25	9	1	2
VIII '91	57	31	10	1	2
IX '91	54	32	11	1	2
X '91	55	30	12	0	2
XI '91	54	31	12	0	2
I '92	53	32	12	0	3
II '92	56	30	11	1	2
Autodeklaracje dotyczące wiary oraz częstości praktyk religijnych*					
	Wierzący i praktykujący systematycznie	Wierzący i praktykujący nieregularnie oraz sporadycznie	Wierzący i w ogóle niepraktykujący	Niewierzący i praktykujący systematycznie, nieregularnie i sporadycznie	Niewierzący i niepraktykujący
	w procentach				
X '98 - I '99	58	33	5	1	3

*Kategorie religijności uzyskaliśmy na podstawie korelacji dwóch wskaźników - wiary oraz praktyk.

Chronologicznie rzecz ujmując można powiedzieć, że w drugiej połowie lat osiemdziesiątych poziom religijności Polaków był w zasadzie stabilny (mniej więcej połowa społeczeństwa to osoby wierzące i praktykujące regularnie, około jednej trzeciej - wierzące i nieregularnie praktykujące, mniej więcej jedna dziesiąta - wierzące, ale niepraktykujące, jedna setna - niewierzące, lecz praktykujące oraz 3%-7% to niewierzące i niepraktykujące). Nie wiemy, jak kształtowała się religijność w okresie od marca '90 do sierpnia '90 (stosowano wtedy nietypowe jej wskaźniki), natomiast od września '90 odnotowujemy pewien wzrost religijności (rośnie odsetek osób wierzących i regularnie praktykujących). Wyższe wskaźniki utrzymały się przez jedenaście miesięcy, po czym poziom religijności Polaków powrócił do takiego samego stanu jak w drugiej połowie lat osiemdziesiątych. Obecny obraz religijności Polaków - zrekonstruowany na podstawie korelacji dwóch pytań autoidentyfikacyjnych - jest wyraźnie zbliżony do obrazu z początku lat dziewięćdziesiątych. Jedno, co je różni, to niższy obecnie odsetek osób, które określają siebie jako wierzące, lecz nie uczestniczą w praktykach religijnych⁷.

Z powyższych analiz wynika, że **religijność jest jednym z elementów polskiej kultury najbardziej odpornych na przemiany. Mimo zasadniczych zmian ustrojowych, politycznych, ekonomicznych i społecznych w Polsce ostatniej dekady, religijność Polaków - zdiagnozowana na podstawie autodeklaracji - pozostaje prawie niezmieniona.** Wniosek ten znajduje potwierdzenie w badaniach z zakresu socjologii religii⁸. Wskazują one jednak również na przemiany innych, nie uwzględnionych w tym opracowaniu, wymiarów polskiej religijności - m.in. na wzrost selektywności wiary oraz na spadek religijności manifestacyjnej, w znacznej mierze opartej na motywach patriotycznych i politycznych⁹.

⁷ Należy pamiętać, że nie ma pełnej porównywalności między omawianymi kategoriami.

⁸ Zob. W. Piwowarski „Socjologia religii” *op.cit.*, s. 271.

⁹ Selektywność oznacza, że katolicy dokonują wyboru prawd wiary i zasad moralnych - jedne akceptują, w inne wątpią, a jeszcze inne negują. Religijność manifestacyjna oznacza instrumentalne traktowanie religii jako środka do osiągnięcia innych wartości (patriotycznych, politycznych). Zob. W. Piwowarski „Socjologia religii” *op.cit.*, s. 334; M. Marody „Selektywnie religijni”, w „Oswajanie rzeczywistości. Między realnym socjalizmem a realną demokracją” pod red. M. Marody, Instytut Studiów Społecznych, Warszawa '96; komunikat CBOS „Wiara Polaków” *op.cit.*

SOCJODEMOGRAFICZNE UWARUNKOWANIA RELIGIJNOŚCI

Z dorobku socjologii religii wynika, że kobiety są na ogół bardziej religijne aniżeli mężczyźni. Nasze dane potwierdzają tę prawidłowość, ukazują jednak także duże podobieństwa w deklarowanej religijności obu płci. Uczestnictwo w praktykach religijnych zarówno w przypadku kobiet, jak i mężczyzn nie wynika jedynie z tradycji, z przywiązania do „wiary ojców”, ale także z ich osobistej wiary. Świadczy o tym równie silny u przedstawicieli obu płci związek między praktykami religijnymi a wiarą (dla kobiet $r=0,32$, dla mężczyzn $r=0,34$).

Tabela 7

Autodeklaracje dotyczące wiary oraz częstości praktyk religijnych	Ogółem	Kobiety	Mężczyźni
	w procentach		
Wierzący i systematycznie praktykujący (przynajmniej raz w tygodniu)	58	63	51
Wierzący i nieregularnie praktykujący (jeden-dwa razy w miesiącu)	15	14	15
Wierzący i sporadycznie praktykujący (kilka razy w roku)	18	15	21
Wierzący i w ogóle nie uczestniczący w praktykach religijnych	5	5	7
Niewierzący i systematycznie praktykujący (przynajmniej raz w tygodniu)	0,2	0,2	0,3
Niewierzący i nieregularnie praktykujący (jeden-dwa razy w miesiącu)	0,1	0,1	0,2
Niewierzący i sporadycznie praktykujący (kilka razy w roku)	1	1	1
Niewierzący i w ogóle nie uczestniczący w praktykach religijnych	3	2	4
Liczebność	4424	2329	2095
Kategorie wiary religijnej utworzyliśmy przez połączenie odpowiedzi „głęboko wierzący” i „wierzący” oraz „raczej niewierzący” i „całkowicie niewierzący”.			

W obu grupach przeważają osoby wierzące i systematycznie praktykujące, z tym że znacznie więcej jest ich wśród kobiet (63%) niż wśród mężczyzn (51%). Z kolei osób wierzących, lecz praktykujących jedynie sporadycznie więcej jest wśród mężczyzn (21%) niż wśród kobiet (15%). Są to jedyne różnice odnotowane w obrazie religijności obu płci; statystycznie rzecz biorąc nie różnią ich bowiem ani odsetki wierzących, lecz praktykujących nieregularnie, ani wierzących, którzy nie praktykują, ani też niewierzących i niepraktykujących.

Mimo że poziom praktyk religijnych kobiet jest wyższy niż mężczyzn ($r=0,14$), takie same są uwarunkowania ich religijności. Należą do nich: wiek, wielkość miejsca zamieszkania, dochód, wykształcenie, pozycja zawodowa. Trzeba jednak podkreślić, że czynniki statusu, a także wiek, silniej wyznaczają poziom praktyk kobiet aniżeli mężczyzn. Natomiast miejsce zamieszkania jest w przypadku obu płci czynnikiem zdecydowanie najsilniej warunkującym ich uczestnictwo w praktykach religijnych.

Tabela 8

Zmienne społeczno-demograficzne	Korelacje autodeklaracji dotyczących częstości praktyk religijnych		
	Ogółem	Kobiety	Mężczyźni
Płeć	0,14	-	-
Wiek	0,09	0,10	0,06*
Miejsce zamieszkania	0,22	0,22	0,23
Wykształcenie	0,09	0,12	0,07*
Grupa społeczno-zawodowa	0,09	0,15	0,08*
Dochód miesięczny na osobę w rodzinie	0,13	0,17	0,09

W tabeli podaliśmy współczynniki korelacji r Pearsona, poziom istotności $p=0,001$, jedynie w przypadkach oznaczonych gwiazdką (*) $p=0,01$.

Poziom deklarowanej wiary także okazuje się wyższy u kobiet aniżeli u mężczyzn ($r=0,13$). W obu grupach zależy on w równym stopniu od poziomu dochodów i wykształcenia oraz miejsca zamieszkania. Wiek natomiast znacząco wpływa jedynie na autodeklaracje kobiet - ich wiara wyraźnie zaczyna umacniać się po przekroczeniu 55 roku życia ($r=0,20$).

Tabela 9

Zmienne społeczno-demograficzne	Korelacje autodeklaracji dotyczących intensywności wiary		
	Ogółem	Kobiety	Mężczyźni
Płeć	0,13	-	-
Wiek	0,14	0,20	0,04 nieist.
Miejsce zamieszkania	0,12	0,12	0,13
Wykształcenie	0,11	0,13	0,11
Grupa społeczno-zawodowa	0,03 nieist.	0,05 nieist.	0,05 nieist.
Dochód miesięczny na osobę w rodzinie	0,10	0,11	0,08

W tabeli podaliśmy korelacji r Pearsona, poziom istotności $p=0,001$.

Socjologia religii poszukuje wyjaśnienia różnic między poziomem praktyk kobiet i mężczyzn w odmienności ich ról społecznych. Mężczyźni na ogół bardziej niż kobiety są zaangażowani w życie zawodowe, a także społeczne i publiczne, natomiast aktywność kobiet jest bardziej zorientowana na prywatną sferę życia, w tym szczególnie na rodzinę. Można więc uznać, że swoją potrzebę udziału w życiu społecznym i publicznym kobiety częściowo realizują poprzez więź z Kościołem i uczestnictwo w praktykach religijnych¹⁰. Hipoteza ta znajduje również potwierdzenie w toku dalszych analiz, nie wyjaśnia jednak w pełni różnic między religijnością kobiet i mężczyzn.

Przejdźmy teraz do omówienia pozostałych uwarunkowań religijności koncentrując się wyłącznie na autodeklaracjach dotyczących praktyk religijnych, które są bardziej zróżnicowane społecznie. Ogólnie można uznać, że odnotowane zależności potwierdzają prawidłowości znane z dorobku socjologii religii¹¹.

Jak już zauważyliśmy, przywiązanie do praktyk religijnych zależy przede wszystkim od wielkości miejsca zamieszkania - im mniejsza miejscowość, tym częściej jej mieszkańcy systematycznie uczestniczą w praktykach religijnych, tym mniej jest wśród nich katolików praktykujących „od wielkiego święta” oraz osób w ogóle nie związanych z Kościołem. Spośród grup społeczno-zawodowych właśnie rolnicy deklarują największe przywiązanie do praktyk religijnych (70% systematycznie praktykuje i tylko 2% w ogóle nie uczestniczy w praktykach).

Dla porównania, w społecznościach dużych i wielkich miast osoby niepraktykujące lub czyniące to sporadycznie, kilka razy w roku, stanowią ponad jedną trzecią mieszkańców (odpowiednio 35% i 41%). Ponadto wielkie aglomeracje, liczące ponad 500 tys. mieszkańców, wyróżniają się wyjątkowo małym odsetkiem osób systematycznie praktykujących (42%).

O niskim poziomie religijności wielkomiejskiej w znacznym stopniu decyduje skład społeczny mieszkańców wielkich miast, którzy - statystycznie rzecz biorąc - są lepiej wykształceni i sytuowani, a wiadomo, że poziom wykształcenia i dochodów wyraźnie różnicuje uczestnictwo w praktykach religijnych. Okazuje się bowiem, że im niższe

¹⁰ Zob. W. Piwowarski *op.cit.*, s. 382.

¹¹ Zob. W. Piwowarski *op.cit.*, s. 255, 324, 350.

Tabela 10

Cechy społeczno-demograficzne	Uczestnictwo w praktykach religijnych, takich jak: msze, nabożeństwa, spotkania religijne			
	systematyczne (co najmniej 1 raz w tygodniu)	nieregularne (1-2 razy w miesiącu)	sporadyczne (kilka razy w roku)	w ogóle nie uczestniczy
	w procentach			
Miejsce zamieszkania				
Wieś	69	14	13	3
Miasto do 20 tys.	59	16	17	8
21 - 100 tys.	52	17	23	8
101 - 500 tys.	52	13	21	14
501 tys. i więcej	42	17	26	15
Wykształcenie				
Podstawowe	65	13	15	7
Zasadnicze zawodowe	56	17	19	7
Średnie	54	15	22	10
Wyższe	52	17	20	11
Dochody na jedną osobę w rodzinie				
Do 275 zł	63	15	18	4
276 - 399	59	17	18	7
400 - 549	60	13	20	7
550 - 799	56	17	17	10
Powyżej 799 zł	48	13	22	18
Grupa społ.-zawod. pracujący				
Rolnicy	70	17	11	2
Robotnicy niewykwalifikowani	53	23	19	5
Robotnicy wykwalifikowani	55	17	24	5
Prac. fizyczno-umysłowi	48	18	22	12
Prac. umysł. niższ. szczebla	50	14	27	10
Kadra kier. i inteligencja	53	17	20	10
Prac. na własny rachunek	52	18	21	10
Wiek				
18 - 24 lat	54	17	18	11
25 - 34	55	15	20	9
35 - 44	54	17	23	7
45 - 54	54	18	21	7
55 - 64	66	12	16	6
65 lat i więcej	68	10	12	9
Płeć				
Mężczyźni	52	15	22	11
Kobiety	63	14	16	6

wykształcenie mają badani, tym większy wśród nich odsetek praktykujących systematycznie, a zarazem mniejszy - praktykujących „od wielkiego święta” oraz niepraktykujących. Kategoria osób, które w ogóle nie uczestniczą w życiu Kościoła, jest zdecydowanie największa wśród respondentów najlepiej sytuowanych, osiągających miesięczne dochody powyżej 799 zł *per capita* w rodzinie, i wyraźnie maleje w grupach o niższych dochodach. Wśród osób najuboższych (o dochodach do 275 zł) jest tylko 4% w ogóle niepraktykujących i prawie dwie trzecie (63%) systematycznie uczestniczących w praktykach, natomiast wśród najbogatszych odsetki te wynoszą odpowiednio 18 i 48.

Czynniki statusu okazują się na tyle istotne w wyznaczaniu stosunku do praktyk religijnych, że niwelują różnice w tym względzie między kobietami i mężczyznami - i to zarówno w środowiskach o najniższym, jak i najwyższym statusie społeczno-ekonomicznym.

W świetle naszych danych okazuje się bowiem, że w grupie rolników mężczyźni przywiązani są do praktyk religijnych na równi z kobietami (bez względu na płeć, systematycznie praktykuje prawie trzy czwarte ludności chłopskiej, jedynie 1%-2% w ogóle nie uczestniczy w praktykach). Równie wysoki poziom praktyk religijnych kobiet i mężczyzn utrzymujących się z rolnictwa świadczy o sile religijności wiejskiej zakorzenionej w tradycji i kulturze tego środowiska. Mimo przemian związanych z procesami industrializacji i urbanizacji, więzi społeczne na wsi nadal mają charakter bezpośredni i osobowy, silna jest kontrola społeczna, a także łączność mieszkańców z parafią - wszystko to niewątpliwie sprzyja uczestnictwu w praktykach religijnych. Niewykluczone, że wysoka religijność chłopów wiąże się także z wyjątkowo trudnym położeniem, w jakim znaleźli się w ostatnich latach na skutek przemian ustrojowych w kraju. Oparta na kulcie religijnym więź wspólnotowa może być pomocna w tej sytuacji.

Ciekawe, że również w grupie beneficjentów polskich przemian, tzn. badanych o najwyższym statusie społecznym i ekonomicznym, którzy na ogół są znacznie mniej religijni, nie odnotowujemy większych różnic w poziomie praktyk kobiet i mężczyzn. Szczególnie wyraźnie widoczne jest to na przykładzie kadry kierowniczej i inteligencji, a więc grupy osób najlepiej wykształconych i sytuowanych. W środowisku tym odsetek niepraktykujących jest wprawdzie nieco wyższy wśród mężczyzn (12%) niż kobiet (8%), niemniej

jednak systematyczne uczestnictwo w życiu Kościoła znacznie rzadziej deklarują kobiety (49%) niż mężczyźni (59%). Można uznać, że równie niski poziom praktyk przedstawicieli obu płci należących do grupy o najwyższym statusie społeczno-ekonomicznym wynika w znacznej mierze z podobieństwa ich ról społecznych. Kobiety w tym środowisku są bowiem na ogół na równi z mężczyznami zaangażowane w pracę zawodową, stosunkowo często włączają się także w społeczną działalność pozazawodową. Ich potrzeba uczestnictwa w życiu społecznym i publicznym jest w znacznej mierze zaspokojona, nie poszukują więc w Kościele pola do swej aktywności.

Ogólnie rzecz biorąc, niższe zaangażowanie w praktyki religijne osób lepiej wykształconych wyjaśnia się w socjologii religii większą „mobilnością intelektualną” przedstawicieli tych środowisk, która sprzyja kształtowaniu się postawy krytycznej wobec religii instytucjonalnej. Krytycyzm ten nie opiera się jednak na rzetelnej wiedzy, udowodniono bowiem, że w polskim społeczeństwie poziom wykształcenia „świeckiego” jest odwrotnie proporcjonalny do wykształcenia religijnego, co oznacza, że im wyższe wykształcenie, tym na ogół większa ignorancja w sprawach religii i Kościoła¹². Postawa taka niewątpliwie zwiększa podatność na wiarę typu selektywnego, która wyraźnie utrudnia czy wręcz osłabia uczestnictwo w praktykach religijnych.

UCZESTNICTWO W PRAKTYKACH RELIGIJNYCH A ZAANGAŻOWANIE OBYWATELSKIE

Nauka społeczna Kościoła wyraźnie zobowiązuje katolików do czynnego i odpowiedzialnego uczestnictwa w życiu społecznym i politycznym swojego kraju¹³. W tej sytuacji należałoby oczekiwać, że ludzi związanych z Kościołem, uczestniczących w praktykach religijnych powinno cechować większe niż innych zaangażowanie obywatelskie¹⁴.

¹² Zob. W. Piwowarski *op. cit.*, s. 384.

¹³ Zob. „Uczestnictwo w życiu społecznym”, w: Katechizm Kościoła Katolickiego, Pallotinum '94.

¹⁴ Wykorzystano badania CBOS przeprowadzone na ogólnopolskich reprezentatywnych próbach. *Uczestnictwo w wyborach* - badania nr 9107 (16-20 II '91, N=1000), nr 9131 (14-19 XI '91, N=1500), nr 9332 (24-29 IX '93, N=1135), nr 9551(10-13 XII '95, N=1256), nr 9736 (24-29 IX '97, N=1170), nr 9842 (15-20 X '98, N=1094). *Zbiorowa aktywność społeczna* badanie nr 9810 (19-24 II '98, N=1167). *Gotowość uczestniczenia w wyborach* - dane zagregowane z czterech badań przeprowadzonych w okresie od października '98 do stycznia '99 - zob. przypis 2.

Wskaźnikami postaw obywatelskich są w tym opracowaniu odpowiedzi na trzy rodzaje pytań. Pierwszy dotyczy zbiorowej aktywności społecznej, przez którą rozumiemy poświęcanie swojego wolnego czasu na pracę w organizacjach społecznych. Za zaangażowane obywatelsko uznajemy te osoby, które są aktywne, tzn. pracują na rzecz przynajmniej jednej organizacji, stowarzyszenia, klubu lub fundacji¹⁵. Drugi typ pytań dotyczy gotowości uczestniczenia w ewentualnych wyborach parlamentarnych; osoby deklarujące taką gotowość uznajemy za nastawione obywatelsko. Pozostałe pytania dotyczą wprost udziału w konkretnych, historycznych, wyborach: samorządowych w roku '98, parlamentarnych z lat '91, '93 i '97 oraz prezydenckich z lat '90 i '95. Pytania o udział w nich każdorazowo zadawaliśmy respondentom bezpośrednio po wyborach, wtedy również pytaliśmy o częstość ich uczestnictwa w praktykach religijnych. W analizie nie braliśmy pod uwagę pytań retrospektywnych, zadawanych z dłuższej perspektywy czasowej, ze względu na większą możliwość uzyskania odpowiedzi odbiegających od rzeczywistych zachowań w czasie wyborów.

Zebrany materiał świadczy o istnieniu wyraźnego związku między uczestnictwem w praktykach religijnych a zaangażowaniem obywatelskim Polaków.

Osoby praktykujące - w porównaniu z tymi, które w ogóle nie praktykują - wyraźnie częściej poświęcają swój wolny czas na pracę w organizacjach społecznych, deklarują też większą gotowość wzięcia udziału w ewentualnych wyborach parlamentarnych; zazwyczaj częściej również uczestniczą w konkretnych wyborach - zarówno prezydenckich, jak i parlamentarnych, a także samorządowych. Należy przy tym wyraźnie podkreślić, że poziom zaangażowania obywatelskiego wyraźnie rośnie wraz z poziomem zaangażowania w praktyki religijne. Im bardziej Polacy są związani z Kościołem, im częściej uczestniczą w kulcie religijnym, tym chętniej działają społecznie, częściej deklarują gotowość uczestniczenia w wyborach, częściej także rzeczywiście w nich uczestniczą. Można powiedzieć, że od momentu powstania III RP religijność Polaków wyraźnie sprzyja postawom obywatelskim, czynnemu udziałowi w przemianach demokratycznych zachodzących w kraju.

¹⁵ Zob. komunikat CBOS „Zbiorowa aktywność społeczna Polaków”, marzec '98.

Jedynie w przypadku wyborów parlamentarnych w roku '93 nie odnotowaliśmy związku między uczestnictwem w praktykach religijnych a udziałem w wyborach. Wynika to zapewne z wyjątkowej wtedy mobilizacji elektoratu popierającego postkomunistów, który w świetle badań jawi się jako bardziej lewicowy i wyraźnie mniej zaangażowany w praktyki religijne¹⁶. Stosunkowo słaby jest również związek między częstością praktyk a uczestnictwem w wyborach parlamentarnych w roku '91, jednak wyraźnie widać, że również wtedy osoby najmniej zaangażowane w praktyki najrzadziej brały udział w wyborach.

Tabela 11

(w procentach)

Zaangażowanie obywatelskie	Uczestnictwo w praktykach religijnych, takich jak: msze, nabożeństwa lub spotkania religijne				
	zazwyczaj kilka razy w tygodniu	raz w tygodniu	nieregularne (1-2 razy w miesiącu)	sporadyczne, (kilka razy w roku)	w ogóle nie uczestniczy
Czy Pan(i) poświęca swój wolny czas na działalność w jakiejś organizacji, stowarzyszeniu, ruchu lub fundacji? Chodzi o udział w ich pracy, a nie tylko o przynależność do nich (II '98)*					
Aktywni (przynajmniej w jednej organizacji)	52	24	17	16	20
Bierni	48	76	83	84	80
Gdyby w najbliższą niedzielę odbywały się wybory do Sejmu i Senatu, to czy wziął(ę)by Pan(i) w nich udział? (średnia odpowiedzi udzielonych od października '98 do stycznia '99)					
Na pewno tak	64	63	55	55	47
Nie wiem	15	20	23	20	14
Na pewno nie	21	17	22	26	39
Czy brał(a) Pan(i) udział w wyborach samorządowych 11 października ('98)?					
Tak	79	63	54	56	32
Nie	21	37	46	44	68
Czy brał(a) Pan(i) udział w ostatnich wyborach do Sejmu i Senatu? (IX '97)*					
Tak	81	65	52	46	54
Nie	19	35	48	54	46
Bierzemy pod uwagę tylko te pytania dotyczące uczestnictwa w wyborach, które zadawane były bezpośrednio po wyborach. Nie uwzględniamy tutaj pytań retrospektywnych zadawanych z dłuższej perspektywy czasowej.					
* Do V '98 stosowaliśmy kategorię „kilka razy w miesiącu”, później „1-2 razy w miesiącu”.					

¹⁶ Zob. R. Markowski „Społeczne i polityczne podziały społeczeństwa polskiego” oraz K. Pankowski „Lewicowość - prawicowość: deklaracje polityczne Polaków 1990 - 1997”, w: „Prognozy i wybory. Polska demokracja '95”, red. L. Kolarska- Bobińska, R. Markowski, ISP PAN, CBOS, Wydawnictwo Sejmowe Warszawa '97.

Tabela 12

(w procentach)

Zaangażowanie obywatelskie	Uczestnictwo w praktykach religijnych, takich jak: msze, nabożeństwa lub spotkania religijne			
	zazwyczaj kilka razy w tygodniu	raz w tygodniu	sporadyczne (kilka razy w roku)	w ogóle nie uczestniczy
Czy brał(a) Pan(i) udział w pierwszej turze wyborów prezydenckich w 1995 roku?				
Tak	87	82	68	69
Nie	13	18	31	31
Czy brał(a) Pan(i) udział w drugiej turze wyborów prezydenckich w 1995 roku?				
Tak	89	82	73	74
Nie	11	17	26	26
Czy wziął(ęła) Pan(i) udział w wyborach do parlamentu 19 września 1993 roku?				
Tak	63	69	58	76
Nie	34	31	42	24
Bierzemy pod uwagę tylko te pytania dotyczące uczestnictwa w wyborach, które zadawane były bezpośrednio po wyborach. Nie uwzględniamy tutaj pytań retrospektywnych zadawanych z dłuższej perspektywy czasowej.				

Tabela 13

(w procentach)

Zaangażowanie obywatelskie	Jak określił(a)by Pan(i) swój stosunek do wiary i praktyk religijnych?			
	wierzący i praktykujący regularnie	wierzący i praktykujący nieregularnie	wierzący, ale niepraktykujący	niewierzący i niepraktykujący lub niewierzący, ale chodzący do kościoła*
Czy wziął(ęła) Pan(i) udział w wyborach do Sejmu i Senatu 27 października '91?				
Tak	43	54	46	38
Nie	57	46	54	62
Czy brał(a) Pan(i) udział w pierwszej turze wyborów prezydenckich 25 listopada '90?				
Tak	77	70	63	68
Nie	21	29	34	16
Czy brał(a) Pan(i) udział w drugiej turze wyborów prezydenckich 9 grudnia '90?				
Tak	70	65	59	52
Nie	28	34	38	32
Bierzemy pod uwagę tylko te pytania dotyczące uczestnictwa w wyborach, które zadawane były bezpośrednio po wyborach. Nie uwzględniamy tutaj pytań retrospektywnych zadawanych z dłuższej perspektywy czasowej.				
* Kategorie połączone ze względu na małe liczebności - grupa niewierzących, którzy chodzą do kościoła, liczyła: w '91 roku 3 osoby, w '90 roku - 5 osób.				

Warto w tym miejscu powołać się na badania socjologiczne, które na poziomie województw potwierdzają istnienie wyraźnego związku między uczestnictwem w praktykach religijnych a poziomem zaangażowania obywatelskiego w Polsce w roku '90¹⁷. W ówczesnych województwach, których ludność częściej uczestniczyła w praktykach religijnych, nie tylko większa była liczba oddolnie zakładanych organizacji społecznych, ale w czasie wyborów prezydenckich w roku '90 wyższa również okazała się frekwencja wyborcza. Wyniki te zachęcają do zbadania poziomu uczestnictwa w praktykach religijnych mieszkańców nowych województw, wiedza ta bowiem może okazać się przydatna m.in. w prognozowaniu udziału w przemianach demokratycznych zachodzących w kraju.

TERYTORYALNE ZRÓŻNICOWANIE UCZESTNICTWA W PRAKTYKACH RELIGIJNYCH

Poziom uczestnictwa w praktykach religijnych Polaków jest wyraźnie zróżnicowany w poszczególnych regionach Polski. Poniżej przedstawiamy pełny rozkład praktyk religijnych w nowych województwach uporządkowanych alfabetycznie.

Tabela 14

Województwa	Czy bierze Pan(i) udział w praktykach religijnych, takich jak: msze, nabożeństwa lub spotkania religijne?					Liczebność
	Zazwyczaj kilka razy w tygodniu	Raz w tygodniu	Przeciętnie 1-2 razy w miesiącu	Kilka razy w roku	W ogóle w nich nie uczestniczy	
	w procentach					
Ogółem	6	52	15	19	8	4432
Dolnośląskie	4	46	15	24	11	361
Kujawsko-pomorskie	2	47	21	24	6	244
Lubelskie	8	57	14	16	5	255
Lubuskie	7	44	14	24	11	112
Łódzkie	3	35	19	32	11	288
Małopolskie	12	65	8	12	3	375
Mazowieckie	4	48	20	20	8	604
Opolskie	8	64	11	5	12	94
Podkarpackie	8	74	9	5	4	168
Podlaskie	7	56	16	15	6	191
Pomorskie	7	53	14	19	7	265
Śląskie	7	50	14	18	11	651
Świętokrzyskie	0	65	10	20	5	170
Warmińsko-mazurskie	5	44	23	19	9	107
Wielkopolskie	5	56	16	14	9	363
Zachodniopomorskie	3	42	13	25	17	186

¹⁷ Zob. M. Zięba „Dziesięć uwag o mozołach wychodzenia z komunizmu”, tekst wygłoszony w Miami na konferencji o polskiej transformacji, opublikowany także w „Życiu” z 11 marca '98.

W celu uzyskania jaśniejszego obrazu terytorialnych zróżnicowań praktyk religijnych połączyliśmy ich skrajne kategorie dzieląc respondentów na trzy grupy: pierwsza to osoby systematycznie praktykujące co najmniej raz w tygodniu, druga - osoby praktykujące nieregularnie (1-2 razy w miesiącu), trzecia - praktykujące sporadycznie lub w ogóle nie uczestniczące w życiu Kościoła.

Przedstawiliśmy również dwa wskaźniki charakteryzujące poziom uczestnictwa w praktykach religijnych mieszkańców poszczególnych województw. Pierwszy obrazuje w każdym województwie różnicę między liczbą osób praktykujących systematycznie a liczbą w ogóle nie praktykujących lub czyniących to kilka razy w roku, drugi - proporcję obu tych grup. Ukazują one zróżnicowania między województwami i pozwalają uporządkować je według poziomu zaangażowania ich mieszkańców w praktyki religijne.

Tabela 15

Województwa	Uczestnictwo w praktykach religijnych, takich jak: msze, nabożeństwa lub spotkania religijne			Różnica punktów procentowych między systematycznie praktykującymi a sporadycznie lub wcale niepraktykującymi	Proporcja systematycznie praktykujących do sporadycznie i wcale niepraktykujących
	systematyczne, co najmniej raz w tygodniu	nieregularne, przeciętnie jeden lub dwa razy w miesiącu	sporadyczne (kilka razy w roku) lub w ogóle nie uczestniczy		
	w procentach				
Ogółem	58	15	27	31	2.1
Podkarpackie	82	9	9	73	9.1
Małopolskie	77	8	15	62	5.1
Opolskie	72	11	17	55	4.2
Lubelskie	65	14	21	44	3.1
Podlaskie	63	16	21	42	3.0
Świętokrzyskie	65	10	25	40	2.6
Wielkopolskie	61	16	23	38	2.6
Pomorskie	60	14	26	34	2.3
Śląskie	57	14	29	28	2.0
Mazowieckie	52	20	28	24	1.9
Warmińsko-mazurskie	49	23	28	21	1.7
Kujawsko-pomorskie	49	21	30	19	1.6
Lubuskie	51	14	35	16	1.5
Dolnośląskie	48	15	35	13	1.4
Zachodniopomorskie	45	13	42	3	1.1
Łódzkie	38	19	43	- 5	0.9

Dla pełniejszego zobrazowania poziomu religijności mieszkańców poszczególnych województw w kolejnej tabeli umieściliśmy także odsetki osób określających siebie jako wierzące (w tym również głęboko wierzące).

Analiza społecznej struktury nowych województw (p. aneks tab. 8) skłoniła nas również do uwzględnienia czynnika, który wyraźnie wiąże się z poziomem praktyk, a zarazem różnicuje województwa - jest nim odsetek ludności wiejskiej¹⁸.

Tabela 16

Województwa	Uczestnictwo w praktykach religijnych, takich jak: msze, nabożeństwa lub spotkania religijne oraz autoidentyfikacje dotyczące wiary religijnej				Średni odsetek mieszkańców wsi
	systematyczne co najmniej raz w tygodniu*	nieregularne przeciętnie jeden lub dwa razy w miesiącu	sporadyczne (kilka razy w roku) lub w ogóle nie uczestniczy**	wierzący („głęboko” i „wierzący”)**	
	w procentach				
Ogółem	58 (6)	15	27 (8)	96 (11)	37
Podkarpackie	82 (8)	9	9 (4)	97 (9)	50
Małopolskie	77 (12)	8	15 (3)	98 (19)	55
Opolskie	72 (8)	11	17 (12)	97 (14)	48
Lubelskie	65 (8)	14	21 (5)	99 (13)	61
Podlaskie	63 (7)	16	21 (6)	98 (13)	43
Świętokrzyskie	65 (0)	10	25 (5)	99 (8)	50
Wielkopolskie	61 (5)	16	23 (9)	96 (11)	39
Pomorskie	60 (7)	14	26 (7)	95 (10)	30
Śląskie	57 (7)	14	29 (11)	97 (9)	23
Mazowieckie	52 (4)	20	28 (8)	95 (11)	35
Warmińsko-mazurskie	49 (5)	23	28 (9)	98 (12)	42
Kujawsko-pomorskie	49 (2)	21	30 (6)	97 (7)	37
Lubuskie	51 (7)	14	35 (11)	90 (9)	46
Dolnośląskie	48 (4)	15	35 (11)	95 (10)	22
Zachodniopomorskie	45 (3)	13	42 (17)	94 (6)	25
Łódzkie	38 (3)	19	43 (11)	93 (8)	24

W nawiasach podaliśmy średnie odsetki osób: * uczestniczących w praktykach religijnych zazwyczaj kilka razy w tygodniu, ** w ogóle nie uczestniczących w praktykach religijnych, *** głęboko wierzących.

¹⁸ Pozostałe korelaty religijności, takie jak: płeć, poziom wykształcenia i dochodów nie różnicują województw w sposób systematyczny.

Odnotowane podobieństwa i różnicowania poziomu religijności mieszkańców poszczególnych województw pozwalają na pogrupowanie ich w pięć kategorii - od województw, których ludność deklaruje największe zaangażowanie religijne, do tych, których mieszkańcy wykazują najsłabszy związek z religią. Podział ten pokrywa się z udziałem ludności wiejskiej w wyróżnionych grupach województw - im więcej wśród ich mieszkańców ludności wiejskiej, tym wyższy poziom religijności w tych województwach.

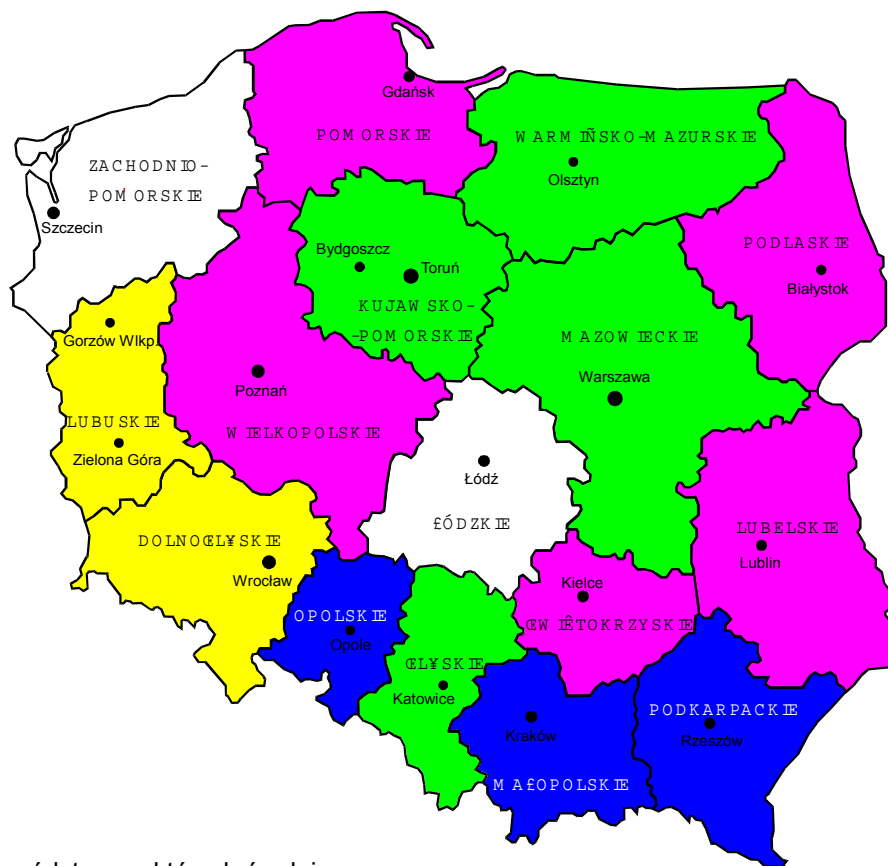
Tabela 17

Województwa	Średnie odsetki mieszkańców uczestniczących w praktykach religijnych, takich jak: msze, nabożeństwa lub spotkania religijne, oraz określających się jako wierzący				Odsetek mieszkańców wsi
	systematyczne co najmniej raz w tygodniu*	nieregularne przeciętnie jeden lub dwa razy w miesiącu	sporadyczne (kilka razy w roku) lub w ogóle nie uczestniczy**	wierzący („głęboko” i „wierzący”)**	
Ogółem	58 (6)	15	27 (8)	96 (11)	37
– podkarpackie, małopolskie, opolskie	77 (9)	9	14 (6)	97 (14)	51
– lubelskie, podlaskie, świętokrzyskie, wielkopolskie, pomorskie	63 (5)	14	23 (6)	97 (11)	45
– śląskie, mazowieckie, warmińsko-mazurskie, kujawsko-pomorskie	52 (4)	20	29 (8)	97 (10)	34
– lubuskie, dolnośląskie	49 (5)	14	35 (11)	90 (9)	34
– zachodniopomorskie, łódzkie	41 (3)	16	43 (14)	93 (7)	24

W nawiasach podaliśmy średnie odsetki osób: * uczestniczących w praktykach religijnych zazwyczaj kilka razy w tygodniu, ** w ogóle nie uczestniczących w praktykach religijnych, *** głęboko wierzących.

Mieszkańcy poszczególnych grup województw prawie nie różnią się w swych ogólnych autodeklaracjach dotyczących wiary. Wyraźnie widać jednak, że różnicuje ich poziom „głębokiej wiary” - jest on znacznie wyższy w tych województwach, których mieszkańcy są bardziej zaangażowani w praktyki religijne (i odwrotnie).

RYS. 1. TERYTORIALNE ZRÓŻNICOWANIE UCZESTNICTWA W PRAKTYKACH RELIGIJNYCH

Województwa, w których średnio:

- systematycznie praktykuje 77% mieszkańców, sporadycznie lub wcale 14%
- systematycznie praktykuje 63% mieszkańców, sporadycznie lub wcale 23%
- systematycznie praktykuje 52% mieszkańców, sporadycznie lub wcale 29%
- systematycznie praktykuje 49% mieszkańców, sporadycznie lub wcale 35%
- systematycznie praktykuje 41% mieszkańców, sporadycznie lub wcale 43%

Zdecydowanie najwyższy wskaźnik religijności odnotowujemy w województwach: **podkarpackim, małopolskim i opolskim**, w których prawie wszyscy uznają siebie za osoby wierzące, a co siódmy mieszkaniec określa swoją wiarę jako głęboką. Jednocześnie przeciętnie ponad trzy czwarte ludności tych województw systematycznie uczestniczy w praktykach religijnych, w tym co jedenasty ich mieszkaniec czyni to kilka razy w tygodniu, tyle samo osób praktykuje nieregularnie - jeden lub dwa razy w miesiącu. Praktykujący „od

wielkiego święta” lub w ogóle nie uczestniczący w praktykach religijnych stanowią prawie jedną siódmą mieszkańców tych województw, z tym że do całkowitego braku więzi z Kościołem przyznaje się jedynie 6% z nich. Trzeba wyraźnie podkreślić, że wśród tych trzech województw zdecydowanie najbardziej religijnie zaangażowana, a więc i najbardziej prokościelna, jest ludność województwa podkarpackiego, najmniej zaś - opolskiego.

Kolejną pod względem poziomu religijności grupę tworzą województwa: **lubelskie, podlaskie, świętokrzyskie, wielkopolskie i pomorskie**. Wprawdzie niemal wszyscy ich mieszkańcy deklarują swoją wiarę, w tym co dziewiąty - głęboką, ale systematycznie praktykuje tylko niemal dwie trzecie ludności tych województw, co siódmy czyni to nieregularnie i niemal jedna czwarta tylko „od wielkiego święta” lub wcale, w tym do całkowitego braku więzi z Kościołem przyznaje się jedynie 6% z nich.

Wyraźnie niższe wskaźniki religijności odnotowujemy w województwach: **śląskim, mazowieckim, warmińsko-mazurskim i kujawsko-pomorskim**. Mimo że nie różnią się one od poprzedniej grupy województw pod względem poziomu deklarowanej wiary, ich mieszkańcy są wyraźnie mniej zaangażowani w praktyki religijne. Systematycznie uczestniczy w praktykach tylko połowa z nich, co piąty robi to nieregularnie, a więcej niż co czwarty (29%) - sporadycznie lub wcale, w tym 8% nie utrzymuje żadnych więzi z Kościołem.

W województwach **lubuskim i dolnośląskim**, z kolei, odnotowujemy stosunkowo najniższy wskaźnik osób wierzących, chociaż i tak stanowią one 90% mieszkańców. Systematycznie praktykuje w tych województwach co drugi mieszkaniec, jedna siódma czyni to nieregularnie, a ponad jedna trzecia deklaruje praktyki „od wielkiego święta” (24%) lub brak związku z Kościołem (11%).

Zdecydowanie najniższy poziom religijności obserwujemy w województwach - **zachodniopomorskim i łódzkim**. Mimo że poziom autoidentyfikacji dotyczącej wiary jest w tych województwach niewiele niższy od przeciętnego, poziom praktyk wyraźnie odbiega od pozostałych województw. Systematycznie praktykuje w nich jedynie dwie piąte mieszkańców, w tym tylko 3% częściej niż raz w tygodniu; co siódma osoba uczestniczy w praktykach nieregularnie. Natomiast ponad jedna czwarta ludności tych województw

(29%) praktykuje zaledwie kilka razy w roku, a 14% wcale nie uczestniczy w życiu Kościoła. W porównaniu z województwami o najwyższym wskaźniku religijności (podkarpackie, małopolskie, opolskie) tutaj odnotowujemy ponad dwa razy więcej osób, które w ogóle nie praktykują, i prawie czterokrotnie więcej (29% wobec 8%) praktykujących „od wielkiego święta”, a jednocześnie znacznie mniej osób systematycznie praktykujących (41% wobec 77%).

Ogólnie rzecz biorąc, odnotowujemy wyraźne zróżnicowania terytorialne praktyk religijnych, które niewątpliwie mają swoje źródło w historii tych ziem i kulturze ich mieszkańców, wiążą się jednak także ze strukturą społeczną województw, tzn. liczbą ludności wiejskiej zamieszkałej na ich terenach.

ZAKOŃCZENIE

W opracowaniu tym zajęliśmy się specyficznym wymiarem religijności Polaków, którego przejawem są autodeklaracje dotyczące intensywności wiary oraz uczestnictwa w praktykach religijnych, takich jak: msze, nabożeństwa lub spotkania religijne.

Okazuje się, że tak rozumiana religijność jest jednym z elementów polskiej kultury najbardziej odpornych na przemiany. Mimo zasadniczych zmian ustrojowych, politycznych, ekonomicznych i społecznych w Polsce, autoidentyfikacje dotyczące religijności Polaków utrzymują się zasadniczo na zbliżonym poziomie od marca '86 po dzień dzisiejszy¹⁹. Odnotowane w tym okresie wahania rozkładów odpowiedzi należy przypisać głównie zmianom wprowadzanym we wskaźnikach oraz błędom losowym.

Uczestnictwo Polaków w praktykach religijnych, ich więź ze wspólnotą Kościoła nie wynika jedynie z tradycji, z przywiązania do „wiary ojców”, ale także z osobistej wiary,

¹⁹ Zmiany społeczne, które podważają uznane wartości i normy, sprzyjają pojawieniu się religijnego fundamentalizmu. Polega on na ścisłym przestrzeganiu zasad związanych z tradycyjną wiarą i zwyczajami. Tradycyjne przekonania i praktyki są zrozumiałe, dają poczucie stabilności i spokoju, w ten sposób pomagają przetrwać zamęt spowodowany przemianami. Zob. N. Goodman „Wstęp do socjologii”, Zysk i S-ka Wydawnictwo s.c., s. 221.

o czym świadczy wyraźny związek ($r=0,34$) autodeklaracji dotyczących praktyk i wiary. Na ich podstawie zrekonstruowaliśmy obraz religijności polskiego społeczeństwa, który - jak wynika z porównań - można uznać za typowy dla ostatnich kilkunastu lat. Ponad połowa Polaków to osoby wierzące i systematycznie uczestniczące w praktykach religijnych przynajmniej raz w tygodniu. Ponad jedna siódma deklaruje wiarę, ale praktykuje nieregularnie - jeden lub dwa razy w miesiącu. Prawie jedną piątą stanowią ci, którzy zaliczają siebie do wierzących, jednak w życiu Kościoła uczestniczą jedynie kilka razy w roku. Najmniej jest w Polsce osób, które wierzą, ale w ogóle nie praktykują (5%), oraz tych, które konsekwentnie określają się jako niewierzące a zarazem niepraktykujące (3%) lub praktykujące jedynie kilka razy w roku (1%).

Współczesna religijność Polaków wyraźnie wiąże się z postawami obywatelskimi. Osoby praktykujące - w porównaniu z tymi, które w ogóle nie praktykują - wyraźnie częściej poświęcają swój wolny czas na pracę w organizacjach społecznych, a także deklarują większą gotowość wzięcia udziału w ewentualnych wyborach parlamentarnych; zazwyczaj częściej również uczestniczą w konkretnych wyborach - zarówno prezydenckich, jak i parlamentarnych czy samorządowych. Należy przy tym wyraźnie podkreślić, że poziom zaangażowania obywatelskiego wyraźnie rośnie wraz z poziomem zaangażowania w praktyki religijne. Tak więc od momentu powstania III RP religijność Polaków sprzyja postawom obywatelskim, czynnemu udziałowi w przemianach demokratycznych zachodzących w kraju.

Opracowała
Bogna WCIÓRKA

ANEKS

Informacja o wskaźnikach religijności stosowanych w badaniach CBOS

Do lutego '92 stosowaliśmy jedno pytanie autoidentyfikacyjne o wiarę i praktyki religijne: *Jak określił(a)by Pan(i) swój stosunek do wiary i praktyk religijnych?* 1) *Wierzący i praktykujący regularnie*, 2) *Wierzący i praktykujący nieregularnie*, 3) *Wierzący, ale niepraktykujący*, 4) *Niewierzący, ale chodzi do kościoła*, 5) *Niewierzący i niepraktykujący*. Od marca '92 zadawaliśmy dwa oddzielne pytania - dotyczące wiary oraz praktyk religijnych.

Zmiany w pytaniu dotyczącym wiary religijnej - *Niezależnie od praktyk religijnych, czy uważa Pan(i) siebie za osobę:*

Do VII '95 stosowaliśmy na zmianę dwie wersje alternatywnych odpowiedzi. Pierwsza z nich: 1) *głęboko wierzącą*, 2) *wierzącą*, 3) *niezdecydowaną*, 4) *niewierzącą*. Druga - 1) *głęboko wierzącą*, 2) *raczej wierzącą*, 3) *raczej niewierzącą*, 4) *całkowicie niewierzącą*.

Od VIII '95 stosujemy wersję następującą: 1) *głęboko wierzącą*, 2) *wierzącą*, 3) *raczej niewierzącą*, 4) *całkowicie niewierzącą*.

Zmiany w pytaniu dotyczącym częstotliwości praktyk religijnych - *Czy bierze Pan(i) udział w praktykach religijnych, takich jak: msze, nabożeństwa lub spotkania religijne?*

Do X '96 stosowaliśmy wersję z czterema alternatywnymi odpowiedziami: 1) *Tak, zazwyczaj kilka razy w tygodniu*, 2) *Tak, raz w tygodniu*, 3) *Tak, kilka razy w roku*, 4) *W ogóle nie uczestniczy*.

Od XI '96 - zadawaliśmy pytanie z pięcioma alternatywnymi odpowiedziami: 1) *Tak, zazwyczaj kilka razy w tygodniu*, 2) *Tak, raz w tygodniu*, 3) *Tak, kilka razy w miesiącu*, 4) *Tak, kilka razy w roku*, 5) *W ogóle nie uczestniczy*.

Od VI '98 odpowiedź *Tak, kilka razy w miesiącu* zastąpiliśmy bardziej precyzyjną: *Tak, przeciętnie 1 lub 2 razy w miesiącu*.

Tabela 1. Autodeklaracje dotyczące intensywności stosunku do wiary oraz częstości praktyk religijnych

Jak określił(a)by Pan(i) swój stosunek do wiary i praktyk religijnych?					
Data badania	Wierzący i praktykujący regularnie	Wierzący i praktykujący nieregularnie	Wierzący, ale niepraktykujący	Niewierzący, ale chodzi do kościoła	Niewierzący i niepraktykujący
	w procentach				
03/04 1986	46	36	12	1	5
10 / 1986	49	33	11	1	6
12 / 1986	50	32	12	1	4
03 / 1987	49	30	13	2	6
04 / 1987	50	30	12	1	5
06 / 1987	55	30	12	1	4
08 / 1987	51	31	12	1	5
10 / 1987	49	30	14	1	6
11 / 1987	51	29	13	1	6
02 / 1988	53	29	11	1	6
03 / 1988	52	30	12	1	5
05 / 1988	51	28	14	1	6
06 / 1988	53	30	11	1	5
07 / 1988	51	29	12	1	7
09 / 1988	51	31	12	1	5
10 / 1988	52	29	12	1	6
11 / 1988	51	31	12	1	5
11/12 1988	50	32	11	1	6
01 / 1989	50	32	12	1	6
03 / 1989	49	31	12	1	7
04 / 1989	52	32	10	1	5
05 / 1989	49	33	12	1	5
06 / 1989	49	34	11	1	5
07 / 1989	50	32	12	1	5
09 / 1989	54	31	9	1	4
11 / 1989	54	32	9	1	4
02 / 1990	52	31	12	1	3
09 / 1990	59	30	9	0	2
10 / 1990	58	30	9	1	1
11 / 1990	57	31	10	1	2
12 / 1990	61	27	9	1	2
01 / 1991	66	25	7	0	1
02 / 1991	61	28	9	0	1
04 / 1991	62	27	7	1	3
05 / 1991	57	34	8	0	2
06 / 1991	59	27	11	1	2
07 / 1991	63	25	9	1	2
08 / 1991	57	31	10	1	2
09 / 1991	54	32	11	1	2
10 / 1991	55	30	12	0	2
11 / 1991	54	31	12	0	2
01 / 1992	53	32	12	0	3
02 / 1992	56	30	11	1	2
Autodeklaracje dotyczące wiary oraz częstości praktyk religijnych*					
	Wierzący i praktykujący systematycznie	Wierzący i praktykujący nieregularnie oraz sporadycznie	Wierzący i w ogóle niepraktykujący	Niewierzący i praktykujący systematycznie, nieregularnie i sporadycznie	Niewierzący i niepraktykujący
10/98- 01/99	58	33	5	1	3

Kategorie religijności uzyskaliśmy na podstawie korelacji dwóch wskaźników - wiary oraz praktyk.

Tabela 2 . Autodeklaracje dotyczące częstości uczestnictwa w praktykach religijnych

Czy bierze Pan(i) udział w praktykach religijnych, takich jak: msze, nabożeństwa lub spotkania religijne?						
1. Tak, zazwyczaj kilka razy w tygodniu 2. Tak, raz w tygodniu 3. Tak, kilka razy w roku 4. W ogóle nie uczestniczy						
Data badania	1	2	3	4	1+2	3+4
w procentach						
10 / 03 / 1992	10	59	22	9	69	31
23 / 03 / 1992	8	58	25	9	66	34
05 / 1992	11	57	24	8	68	32
06 / 1992	10	58	22	11	68	32
07 / 1992	11	57	25	7	68	32
09 / 1992	10	57	25	8	67	33
10 / 1992	10	58	24	8	68	32
11 / 1992	11	55	26	8	66	34
12 / 1992	10	55	26	9	65	35
01 / 1993	8	57	25	10	65	35
02 / 1993	10	56	25	9	66	34
03 / 1993	7	56	27	9	63	37
04 / 1993	6	60	27	7	66	34
05 / 1993	7	59	24	10	66	34
06 / 1993	7	60	25	8	67	33
08 / 1993	6	59	25	9	65	35
09 / 1993	5	58	30	8	63	37
10 / 1993	6	56	30	7	62	38
11 / 1993	6	58	26	11	64	36
12 / 1993	7	57	27	9	64	36
01 / 1994	6	58	26	10	64	36
02 / 1994	5	59	26	11	63	37
03 / 1994	8	59	25	9	67	33
04 / 1994	6	58	26	10	64	36
05 / 1994	7	59	23	10	66	33
06 / 1994	6	60	26	8	66	34
07 / 1994	7	57	25	10	64	36
09 / 1994	6	56	28	10	62	38
10 / 1994	7	58	26	9	65	35
11 / 1994	6	56	28	10	61	39
12 / 1994	8	56	27	10	64	37
01 / 1995	6	59	26	10	65	35
02 / 1995	5	61	27	7	66	34
03 / 1995	7	58	25	11	65	35
04 / 1995	8	58	26	9	66	34
05 / 1995	7	56	25	11	63	37
06 / 1995	6	60	24	10	66	34
07 / 1995	8	57	24	10	65	25
08 / 1995	6	56	28	9	62	37
09 / 1995	6	56	28	10	62	38
10 / 1995	6	57	28	9	63	37
11 / 1995	6	56	27	11	62	38
12 / 1995	9	56	24	11	65	34
01 / 1996	6	56	27	11	62	38
02 / 1996	5	57	27	11	62	38
03 / 1996	7	58	25	9	65	35
04 / 1996	7	57	27	9	64	36
05 / 1996	7	58	26	9	65	35
06 / 1996	6	59	26	10	65	35
07 / 1996	5	60	25	9	65	35
08 / 1996	5	56	29	11	61	39
09 / 1996	8	56	27	9	64	36
10 / 1996	7	57	25	11	64	36

Tabela 3

Czy bierze Pan(i) udział w praktykach religijnych, takich jak: msze, nabożeństwa lub spotkania religijne? 1. Tak, zazwyczaj kilka razy w tygodniu 2. Tak, raz w tygodniu 3. Tak, kilka razy w miesiącu 4. Tak, kilka razy w roku 5. W ogóle nie uczestniczy							
Data badania	1	2	3	4	5	1+2+3	4+5
	w procentach						
11 / 1996	6	49	12	24	10	66	34
12 / 1996	5	51	11	21	11	68	32
01 / 1997	6	52	12	21	9	70	30
02 / 1997	5	51	13	20	10	70	30
03 / 1997	7	51	13	23	7	70	30
04 / 1997	6	52	13	20	9	69	29
05 / 1997	7	51	12	20	10	70	30
06 / 1997	8	45	15	22	10	68	32
07 / 1997	5	53	12	21	8	71	29
02 / 09 / 1997	6	51	12	21	10	69	31
29 / 09 / 1997	6	51	15	19	10	71	29
10 / 1997	6	48	15	22	9	69	31
11 / 1997	5	50	13	24	9	67	33
12 / 1997	6	51	12	23	9	68	32
01 / 1998	4	50	13	23	10	67	33
02 / 1998	6	50	15	20	9	71	29
03 / 1998	6	52	14	19	9	72	28
04 / 1998	4	54	14	19	8	73	27
05 / 1998	8	49	13	20	9	71	29

Tabela 4

Czy bierze Pan(i) udział w praktykach religijnych, takich jak: msze, nabożeństwa lub spotkania religijne? 1. Tak, zazwyczaj kilka razy w tygodniu 2. Tak, raz w tygodniu 3. Tak, przeciętnie 1 lub 2 razy w miesiącu 4. Tak, kilka razy w roku 5. W ogóle nie uczestniczy								
Data badania	1	2	3	4	5	1+2	1+2+3	4+5
	w procentach							
06 / 1998	6	54	14	17	9	60	74	26
07 / 1998	6	51	15	19	10	57	71	29
08 / 1998	5	52	16	19	8	57	73	27
09 / 1998	6	52	15	17	10	58	73	27
10 / 1998	6	55	13	17	8	61	75	25
11 / 1998	6	53	16	18	8	59	74	26
12 / 1998	5	52	16	18	9	57	73	27
01 / 1999	6	48	15	23	8	54	69	31
02 / 1999	5	47	19	19	10	52	71	29

Tabela 5. Autodeklaracje dotyczące intensywności wiary

Niezależnie od udziału w praktykach religijnych, czy uważa Pan(i) siebie za osobę:				
1. głęboko wierzącą 2. wierzącą 3. niezdecydowaną 4. niewierzącą				
Data badania	1	2	3	4
	w procentach			
10 / 03 / 1992	14	80	4	2
23 / 03 / 1992	15	79	5	2
05 / 1992	17	77	4	2
11 / 1993	14	80	4	2
01 / 1994	14	80	4	2
02 / 1994	14	79	4	3
04 / 1994	14	80	4	2
05 / 1994	15	79	4	2
06 / 1994	13	83	2	2
07 / 1994	15	78	4	2
09 / 1994	14	79	4	2
10 / 1994	12	80	5	3
12 / 1994	15	79	4	2
01 / 1995	14	81	4	2
02 / 1995	12	81	4	3
03 / 1995	12	82	3	2
04 / 1995	14	81	4	2
05 / 1995	11	82	5	2
06 / 1995	12	82	4	2
10 / 1995	10	83	6	2
04 / 1996	12	83	4	2
05 / 1996	13	82	4	2
06 / 1996	12	82	4	2
07 / 1996	12	82	5	2
08 / 1996	13	81	4	2
11 / 1996	12	83	3	2
12 / 1996	12	82	3	2

Tabela 6

Niezależnie od udziału w praktykach religijnych, czy uważa Pan(i) siebie za osobę:				
1. głęboko wierzącą 2. raczej wierzącą 3. raczej niewierzącą 4. całkowicie niewierzącą				
Data badania	1	2	3	4
	w procentach			
06 / 1992	27	68	3	2
07 / 1992	31	65	2	2
09 / 1992	30	65	2	2
10 / 1992	34	62	2	2
11 / 1992	29	67	2	2
12 / 1992	28	69	2	1
05 / 1993	30	66	2	1
06 / 1993	33	64	2	1
10 / 1993	27	69	2	1
11 / 1993	27	69	2	2
12 / 1993	32	64	2	2
01 / 1994	28	69	2	1
03 / 1994	28	68	2	1
11 / 1994	23	73	3	1

Tabela 7

Niezależnie od udziału w praktykach religijnych, czy uważa Pan(i) siebie za osobę:				
1. głęboko wierzącą 2. wierzącą 3. raczej niewierzącą 4. całkowicie niewierzącą				
Data badania	1	2	3	4
	w procentach			
08 / 1995	14	83	3	1
09 / 1995	11	84	3	2
09 / 1995	13	82	3	2
11 / 1995	12	83	3	2
12 / 1995	10	87	2	1
01 / 1996	9	86	3	2
02 / 1996	10	86	3	2
03 / 1996	12	85	2	1
05 / 1996	12	84	3	1
09 / 1996	11	86	2	1
10 / 1996	9	87	3	1
01 / 1997	11	84	4	1
02 / 1997	12	83	3	1
03 / 1997	14	81	4	1
04 / 1997	11	85	3	1
05 / 1997	13	83	3	2
06 / 1997	14	81	3	1
07 / 1997	13	84	2	1
02 / 09 / 1997	11	85	3	2
29 / 09 / 1997	12	83	3	2
10 / 1997	10	86	3	1
11 / 1997	10	85	4	1
12 / 1997	11	85	3	2
01 / 1998	9	87	3	1
02 / 1998	10	86	3	1
03 / 1998	9	87	3	1
04 / 1998	11	86	2	1
05 / 1998	13	82	4	2
06 / 1998	10	87	3	1
07 / 1998	10	85	3	1
08 / 1998	12	85	3	1
09 / 1998	10	85	3	1
10 / 1998	11	85	3	1
11 / 1998	12	84	2	2
12 / 1998	10	86	2	1
01 / 1999	10	86	3	1
02 / 1999	11	84	3	2

Tabela 8. Społeczna charakterystyka nowych województw

(%)

	Dolno-śląskie	Kujawsko-pomorskie	Lubelskie	Lubuskie	Łódzkie	Małopolskie	Mazowieckie	Opolskie	Podkarpackie	Podlaskie
Ogółem	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Płeć										
Mężczyźni	44.3	49.6	50.6	54.3	42.0	52.0	48.9	41.2	39.2	49.1
Kobiety	55.7	50.4	49.4	45.7	58.0	48.0	51.1	58.8	60.8	50.9
Wiek										
18-24 lat	16.0	12.1	13.5	15.6	11.6	17.5	12.1	12.3	18.2	15.1
25-34	16.5	16.3	19.3	17.5	19.9	18.8	18.3	20.0	14.7	16.2
35-44	21.6	25.8	19.3	19.5	19.1	15.9	17.5	22.7	20.4	23.4
45-54	21.9	20.6	22.7	10.1	19.8	16.9	21.2	13.2	14.6	16.9
55-64	11.6	12.5	8.9	17.6	9.0	12.2	14.6	14.8	10.0	14.4
65 lat i więcej	12.5	12.7	16.3	19.9	20.6	18.7	16.3	16.9	22.1	14.0
Miejsce zamieszkania										
Wieś	22.3	36.9	61.4	46.5	23.8	54.9	35.0	47.7	50.2	43.1
Miasto do 20 tys.	18.3	11.2	8.5	17.9	4.7	15.9	10.6	18.6	13.7	15.7
od 21 do 100 tys.	32.9	9.2	16.3	18.1	28.4	8.8	15.3	17.9	24.5	22.6
101-500 tys.	11.0	40.7	13.7	17.5	3.3	5.2	2.5	15.8	11.6	18.5
501 tys. i więcej mieszk.	15.6	2.0	0.0	0.0	42.7	15.2	36.8	0.0	0.0	0.0
Wykształcenie										
Podstawowe	29.5	32.6	38.3	29.8	32.0	34.4	27.5	30.4	38.3	37.2
Zasadnicze zawodowe	27.6	30.2	24.2	31.5	21.2	27.3	22.6	34.4	24.5	28.9
Średnie	36.1	30.3	30.5	30.3	33.3	31.9	36.2	22.9	29.9	26.8
Wyższe	6.8	6.8	6.9	8.3	13.5	6.4	13.6	12.3	7.3	7.2
Grupa społ.-zaw. pracujący										
Kadra kier., inteligencja	10.3	7.8	14.0	11.7	13.5	10.6	17.5	21.9	16.5	12.5
Prac. umysł. niż. szczebla	25.1	21.9	12.8	24.1	24.6	17.6	26.2	19.8	20.0	6.6
Pracownicy fiz. - umysł.	17.3	12.1	11.9	8.0	11.9	18.2	20.0	5.0	11.2	14.6
Robotnicy wykwalifikowani	22.1	19.8	9.0	22.8	21.6	21.2	9.7	15.1	15.1	15.3
Robotnicy niewykwalifik.	15.7	10.5	5.5	9.8	7.6	6.6	3.4	7.8	11.6	13.3
Rolnicy	4.0	16.7	37.8	9.1	6.7	13.7	15.7	14.0	16.5	25.2
Pracujący na własny rach.	5.7	11.1	9.1	14.5	14.2	12.1	7.6	16.4	8.1	12.4
Bierni zawodowo										
Renciści	21.2	26.4	36.0	21.1	15.1	32.0	18.9	12.5	15.5	22.8
Emeryci	34.1	31.5	34.1	45.0	54.9	32.5	44.0	48.0	43.1	37.6
Uczniowie i studenci	10.3	10.0	12.3	9.3	11.3	10.3	9.8	11.0	15.8	5.0
Bezrobotni	20.5	20.0	14.8	15.6	11.0	13.0	21.5	16.5	17.7	19.1
Gospodynie domowe i inni	14.0	12.2	2.7	9.0	7.6	12.2	5.8	12.0	7.9	15.5
Pracuje w:										
sferze budżetowej	22.8	24.2	18.6	29.4	18.7	15.3	21.0	37.0	22.1	14.0
sekt. państw., publicznym	25.0	14.7	11.6	25.8	20.4	10.5	21.0	10.2	24.6	11.7
sp. właśc. pryw. i państwa	15.2	16.8	4.3	8.6	11.3	15.1	16.6	6.7	10.7	14.6
sekt. pryw. poza rolnictw.	33.7	27.6	26.1	27.3	39.8	41.4	25.7	33.0	24.8	32.7
prywatnym gosp. rolnym	3.3	16.7	39.5	8.8	9.7	17.6	15.7	13.1	17.7	26.9
Dochody na jedną osobę										
Do 275 zł	22.5	24.3	37.2	16.2	17.6	38.7	18.6	18.8	28.7	29.6
276 - 399	20.5	19.3	18.8	19.3	19.1	12.4	12.1	20.2	27.4	16.8
400 - 549	25.6	27.9	27.7	29.3	22.7	23.4	23.9	31.4	25.2	34.1
550 - 799	20.2	17.8	10.2	24.0	25.4	11.7	15.5	11.9	11.6	16.6
Powyżej 799 zł	11.3	10.7	6.2	11.2	15.2	13.9	29.8	17.8	7.1	3.0
Ocena własnych war. mater.										
Złe	31.2	34.2	37.5	36.8	26.9	23.5	27.8	23.4	25.7	23.8
Średnie	43.3	44.7	48.6	37.4	46.5	52.1	46.5	47.5	50.0	55.3
Dobre	25.6	21.1	13.9	25.8	26.6	24.4	25.6	29.1	24.3	20.9
Udział w prakt. religijnych										
Kilka razy w tygodniu	3.6	1.6	8.4	7.0	2.9	12.4	3.8	8.4	7.8	6.6
Raz w tygodniu	45.9	46.5	57.4	44.4	34.9	64.8	48.0	64.1	74.7	55.9
1-2 razy w miesiącu	15.1	21.4	13.6	13.5	19.4	7.9	19.8	11.1	8.9	16.4
Kilka razy w roku	24.3	24.3	15.5	24.3	32.0	11.8	20.6	5.0	4.9	14.8
W ogóle nie uczestniczy	11.0	6.2	5.1	10.7	10.8	3.0	7.8	11.5	3.7	6.3
Poglądy polityczne										
Lewica	31.6	32.8	25.5	27.5	22.9	10.4	22.3	18.9	17.5	17.6
Centrum	25.8	24.0	25.4	30.7	25.0	28.8	27.8	33.1	21.2	24.1
Prawica	23.3	26.8	17.8	20.4	23.0	38.4	27.5	25.4	30.5	29.9
Trudno powiedzieć	19.4	16.4	31.3	21.4	29.1	22.4	22.5	22.7	30.8	28.5

(continued)

Tabela 8 cd. Społeczna charakterystyka nowych województw

(%)

	Pomor-skie	Śląskie	Święto-krzyskie	Warmińsko-mazurskie	Wielko-polskie	Zachodniopomorskie	Liczba osób
Ogółem	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	4437
Płeć							
Mężczyźni	42.8	46.5	48.0	47.8	48.4	51.9	2103
Kobiety	57.2	53.5	52.0	52.2	51.6	48.1	2334
Wiek							
18-24 lat	18.9	14.5	12.2	5.8	16.1	11.3	633
25-34	14.0	17.4	17.4	27.6	18.7	11.7	781
35-44	22.3	20.4	22.9	14.9	18.1	20.4	884
45-54	20.2	19.1	15.5	20.4	15.9	26.4	850
55-64	14.1	13.1	12.7	16.0	13.1	9.4	559

65 lat i więcej	10.5	15.5	19.2	15.3	18.0	20.9	16.5	730
Miejsce zamieszkania								
Wieś	29.7	22.5	49.8	41.7	39.1	25.5	36.6	1620
Miasto do 20 tys.	12.2	5.4	6.1	13.3	13.2	24.9	11.9	529
od 21 do 100 tys.	20.1	21.4	20.8	23.5	24.2	13.4	19.8	877
101-500 tys.	36.4	50.3	23.3	21.5	4.3	36.1	19.5	866
501 tys.i więcej mieszk.	1.6	.4	.0	.0	19.2	.0	12.2	540
Wykształcenie								
podstawowe	20.7	26.5	32.4	39.6	32.3	44.3	31.4	1394
zasadnicze zawodowe	30.7	30.6	28.0	17.8	30.0	25.3	27.1	1203
Srednie	38.5	34.6	28.4	27.6	30.8	26.1	32.5	1440
Wyższe	10.1	8.3	11.3	15.0	6.9	4.3	9.0	400
Grupa społ.-zaw. pracujący								
Kadra kier., inteligencja	15.1	10.5	23.6	14.7	8.0	10.6	13.0	289
Prac.umysł.niż.szczebła	21.2	24.2	14.6	25.3	13.8	17.3	20.7	461
Pracownicy fiz.- umysł.	20.2	23.3	12.1	4.6	17.0	21.4	16.7	372
Robotnicy wykwalifikowani	18.2	24.8	18.9	19.6	17.6	26.4	18.3	407
Robotnicy niewykwalifik.	12.1	6.5	5.1	5.5	15.8	9.9	8.7	194
Rolnicy	5.8	1.3	22.2	23.5	12.3	6.2	12.7	282
Pracujący na własny rach.	7.4	9.4	3.5	6.9	15.6	8.3	9.8	219
Bierni zawodowo								
Renciści	15.7	24.3	26.1	27.9	37.2	24.7	24.3	535
Emeryci	30.0	36.7	30.4	36.7	34.8	34.9	37.7	832
Uczniowie i studenci	18.2	13.3	12.3	6.1	7.0	14.7	11.1	246
Bezrobotni	17.3	12.0	21.5	25.0	10.9	14.7	16.2	358
Gospodynie domowe i inni	18.7	13.7	9.6	4.2	10.1	11.0	10.7	235
Pracuje w:								
sferze budżetowej	25.3	17.7	18.4	28.3	18.9	25.8	20.8	483
sekt. państw./publicznym	19.3	29.7	26.5	18.4	10.4	24.7	19.6	457
sp. własc. pryw. i państwa	21.3	18.0	15.9	20.4	10.5	12.6	14.5	338
sekt. pryw. poza rolnict.	28.1	33.0	15.5	11.1	47.1	32.1	31.6	736
prywatnym gosp. rolnym	5.9	1.7	23.8	21.8	13.1	4.8	13.4	312
Dochody na jedną osobę								
Do 275 zł	18.7	11.4	37.2	21.7	19.9	27.2	22.9	842
276 - 399	15.8	20.4	18.0	26.6	19.4	23.8	18.4	679
400 - 549	28.6	25.9	25.1	23.6	27.3	23.2	26.0	957
550 - 799	22.0	22.6	8.5	15.5	20.6	12.4	17.6	649
Powyżej 799 zł	15.0	19.8	11.2	12.6	12.8	13.5	15.1	558
Ocena własnych war. mater.								
Złe	22.5	18.9	32.8	25.9	28.5	35.3	27.3	1213
Srednie	49.5	47.9	46.5	44.4	43.3	46.0	47.1	2088
Dobre	28.0	33.2	20.7	29.7	28.2	18.7	25.6	1134
Udział w prakt. religijnych								
Kilka razy w tygodniu	7.4	7.0	.2	4.6	5.3	3.1	5.7	253
Raz w tygodniu	53.3	50.3	64.8	44.4	55.8	42.1	52.1	2307
1-2 razy w miesiącu	13.4	13.7	9.9	22.8	16.0	13.2	15.0	666
Kilka razy w roku	19.1	17.8	20.2	19.4	14.1	24.6	18.8	834
W ogóle nie uczestniczy	6.8	11.2	4.9	8.8	8.7	16.9	8.4	370
Poglądy polityczne								
Lewica	15.2	26.4	27.8	29.7	28.6	19.7	23.5	1042
Centrum	30.8	25.4	26.7	15.3	22.2	34.7	26.3	1165
Prawica	37.8	28.9	27.4	27.3	28.2	22.2	27.8	1233
Trudno powiedzieć	16.2	19.3	18.1	27.7	21.0	23.4	22.4	993